

ДОВГОРУК
Юрій Олександрович,
кандидат історичних наук, науковий
співробітник Панфільської дослідної
станції Інституту землеробства НААН
dovgoruk_yura@ukr.net
(с. Панфили, Київська обл.)

**СУПІЙСЬКА ДОСЛІДНА МЕЛІОРАТИВНА БОЛОТНА СТАНЦІЯ
В ПЕРІОД НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УРСР
(1941–1943 рр.)**

У статті розглянуто роботу Супійської дослідної меліоративної болотної станції (нині Панфільської дослідної станції Інституту землеробства НААН) в період німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр. На основі аналізу архівних джерел та окупаційної преси проаналізовано процес науково-дослідної роботи а також подано дані про загальний стан станції в зазначений період.

Разом з встановленням системи німецько-фашистської окупаційної влади на захопленій території УРСР відбувалося часткове відновлення функціонування наукових установ. Зокрема, це стосувалося і науково-дослідної мережі сільськогосподарського сектору. Діяльність подібного роду закладів перебувала під цілковитим контролем органів місцевого самоврядування та під керівництвом відповідних профільних німецьких організацій.

Метою даної статті є дослідження самої роботи станції в зазначений період, що залишається до нашого часу малодослідженою темою. Відомо те, що за 3-річний період окупації установа займалася науковими розробками з вирішення ряду тогочасних потреб сільського господарства: дослідженнями науково-обґрунтованої структури посівних площ, сівозміни, систем удобрення, засобів обробітку ґрунту, захисту рослин від бур'янів, шкідників, хвороб і ін. Необхідно зазначити і те, що станція проводила наукову роботу як і інші науково-дослідні установи, що виконували замовлення і проекти окупаційної влади. Досвід роботи установи в тяжкі роки війни і окупації є унікальним і потребує детального розгляду і аналізу як вченими-аграріями, так і істориками вітчизняної сільськогосподарської справи.

Ключові слова: меліорація, Супій, болото, станція, німецько-фашистська окупація, Яготин, Панфили.

SUPIYSKA EXPERIMENTAL MELIORATIVE SWAMP STATION IN THE PERIOD OF GERMAN-FASCIST OCCUPATION OF USSR (1941–1943)

The article deals with the work of the Supii research melioration bog station (now the Panfil Research Station of the Institute of Agriculture, NAAS) during the period of the Nazi occupation of 1941–1943. On the basis of the analysis of archival sources and the occupational press, the process of research work and the data on the general condition are analyzed stations in the specified period.

Along with the establishment of the system of German-fascist occupying power in the occupied territory of the USSR, a partial restoration of the functioning of scientific institutions took place. In particular, this involved the research network of the agricultural sector. Activities of this type of institutions were under the full control of the local government and under the guidance of relevant specialized German organizations.

The purpose of this article is to study the work of the station in the specified period, which remains to this day a little-studied topic. It is known that during the 3-year period of occupation, the institution was engaged in scientific research in solving a number of agricultural needs of the time: research of scientifically grounded structure of crops, crop rotation, fertilizer systems, soil cultivation, plant protection from weeds, pests, diseases and others. It should also be noted that scientific research was carried out only by research institutions that performed the orders of the occupation authorities. The experience of the institution during the difficult years of war and occupation is unique and requires detailed consideration and analysis of both academic agrarians and historians of domestic agricultural business.

Key words: *reclamation, Supoi, swamp, station, nazi occupation, Yagotin, Panfili.*

СУПОЙСКАЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ МЕЛИОРАТИВНАЯ БОЛОТНАЯ СТАНЦИЯ В ПЕРИОД НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКОЙ ОККУПАЦИИ УССР (1941–1943 гг.)

В статье рассмотрена работа Супойской исследовательской мелиоративной болотной станции (ныне Панфильской опытной станции Института земледелия НААН) в период немецко-фашистской оккупации 1941–1943 гг. На основе анализа архивных источников и оккупационной прессы проанализирован процесс научно-исследовательской работы, а также представлены данные об общем состоянии станции в указанный период.

Вместе с установлением системы немецко-фашистской оккупационной власти на захваченной территории УССР происходило частичное восстановление функционирования научных учреждений. В частности, это касалось и научно-исследовательской сети сельскохозяйственного сектора. Деятельность подобного рода заведений находилась под полным контролем

органов местного самоуправления и под руководством соответствующих профильных немецких организаций.

Целью данной статьи является исследование самой работы станции в указанный период, что остается до настоящего времени малоисследованной темой. Известно, что за 3-х летний период оккупации учреждение занималась научными разработками по решению ряда тогдашних нужд сельского хозяйства: исследованиями научно обоснованной структуры посевных площадей, севооборотами, системами удобрения, средствами обработки, защиты растений от сорняков, вредителей, болезней и др. Необходимо отметить и то, что научную работу проводили только те научно-исследовательские учреждения, которые выполняли заказ оккупационных властей.

Опыт работы учреждения в тяжелые годы войны и оккупации является уникальным и требует детального рассмотрения и анализа как учёными-аграриями, так и историками отечественного сельскохозяйственного дела.

Ключевые слова: *мелиорация, Супой, болото, станция, немецко-фашистская оккупация, Яготин, Панфилы.*

Під час відступу Червоної Армії у вересні 1941 р. меліоративна система р. Супою була зруйнована спецзагоном НКВС і болота та деякі території навкруги залило водою з двох водосховищ з загальним запасом води 20 мільйонів кубічних метрів. Затоплення тривало близько 3-х тижнів. Посіви багаторічних лучних трав витримали це задовільно, а решта культур повністю загинуло під водою. В наслідок цього вийшла з ладу осушувальна меліоративна сітка. Було затоплено величезні болотні та земельні території, ряд полів з посівами і частина врожаїв загинула. А як відомо, озеро Великий Супій тоді мало загальну площу 1070 га, а Малий Супій близько 400 га. В розпорядженні самої станції для досліджень була болотиста площа в 140 га (опинилася повністю під водою). Товщина торф'яного слою в середньому досягала 3 м а максимальна була близько 5 м [4, с. 4].

Одним з вагомих приводів того, що нацистська окупаційна влада дала згоду на продовження роботи Супійської дослідної станції був той фактор, що з початком війни меліоративні роботи на території Полтавської та Київської областей майже не велися і спостерігався інтенсивний ріст заболочування земель. Погіршився стан луків, пасовищ, стали непридатними орні землі, збільшилася загальна заболочена площа. Особливо інтенсивне заболочування

земель спостерігалось в північно-західній частині тодішньої Полтавської області, між Супоєм та Оржицею (в межах Яготинського та Згурівського районів; селах Тамарівка, Сотниківка, Пречиське, Черняхівка, Турівка, Стара Оржиця та ін.). Випадків заболочування нових земель помічалось багато. Явище це було зв'язане, головним чином з підвищенням рівня ґрунтових вод. Останнє відбилося також на змінах в процесі ґрунтоутворення (пішло інтенсивне засолення ґрунтів) та на змінах рослинного покриву [2, с. 3].

Поки що документально не встановлена точна дата зміни статусу Панфило-Яготинського опорного пункту (організований в 1936 р.) на дослідне поле а потім і Супійську станцію. Але відомо те, що у вересні 1941 р. окупанти документально підтвердили статус дослідної установи і в архівних документах того періоду знаходимо інформацію саме за Супійську дослідну меліоративну болотну станцію, що підпорядковувалася Гідромеліоративному інституту в м. Києві. В окупаційній газеті «Нове українське слово» знаходимо наступну інформацію: «...Інститутіві підпорядковані науково-дослідні болотні станції України, якими керує доктор сільськогосподарчих наук проф. М.О. Тюленев. Не зважаючи на великі руйнування заподіяні більшовиками, інститутіві вдалося майже цілком відбудувати господарство двох станцій (Супійської та Сульської) і ще весною розпочати досліді з різними культурами трав та ін.» [5, с. 4].

З вересня 1941 р. новим директором станції окупаційна влада призначає С.А. Паляничка, до цього він займав посаду наукового керівника установи. Але в період 1942–1943 рр. в документах він знову згадується як науковий керівник, а станцію очолює Д.І. Сергеев.

На запитання: хто здійснював фінансування станції в період окупації і кому призначалися звіти, відповідь очевидна. Окупанти знищували все, але залишили радянську систему господарювання в сільській місцевості, яку напевно вважали ідеальною для панування над поневоленим українським народом [8, с. 15].

Сама будівля станції якимось дивом вціліла серед хаосу боїв кінця вересня 1941 р. і майже не зазнала руйнувань під час авіаційних бомбардувань. Науковий персонал установи не був евакуйований і залишився майже в повному складі – очевидно радянська влада не вважала за потрібне вивозити в тил наукових співробітників сільськогосподарського профілю або ж не встигла цього зробити під час відступу. Лише агрохімічна лабораторія станції була розграбована відступаючими червоноармійцями та місцевими мародерами. Не припинив своєї роботи і метеорологічний відділ дослідної установи. Вимірювання проводилися лаборантами щодня 3 рази на добу: в 7.00, 13.00, і 21.00. Метеорологічні умови літа-осені 1941 р. були сприятливі для сільського господарства як у відношенні організації виробничих процесів, так і для розвитку і врожайності культур на ділянках дослідної станції. Але військові дії внесли свої корективи: нестача робітників і тягової сили призвела до того, що врожай картоплі і зернових повністю зібрати не вдалося [4, с. 21].

Маловідомим фактом залишається робота на станції в період війни професора Миколи Олександровича Тюленєва (1889–1969 рр.) – видатного українського вченого в галузі агроеліорації, члена-кореспондента Академії наук УРСР. З 1941 р. він займає посаду декана агроеліоративного факультету Київського гідромеліоративного інституту і одночасно працює на Супійській станції керівником осушувальних робіт на болотах поблизу м. Яготина де його і застає війна. Відома друкована праця вченого «Використання боліт як сільськогосподарських угідь» видана в яготинській газеті «Рідна нива» №27 від 13 серпня 1942 р. [9, с. 3].

Про постановку науково-дослідної роботи установи відомо те, що тематичний план досліджень на 1941 р. продовжував плани попередніх передвоєнних років і складався з наступних тем: I. Вивчення системи обробки і угноєння в сівозміні (10 польових дослідів); II. Вивчення агротехніки лучних трав та сортовипробування культур травопільної сівозміни (12 польових дослідів); III. Детальне осушення кротовим дренажем в виробничих умовах (виконувалося на площі болота в с. Панфили). Але значна частина намічених на

1941 р. досліджень не була виконана в зв'язку з тим, що переважна більшість чоловіків працюючих на станції як фахівців так і робітників була мобілізована на війну, а решту співробітників мобілізували для будівництва військових об'єктів: шляхів, аеродромів, протитанкових ровів і ін. В наслідок цього стало неможливо доглядати та обліковувати дослідні посіви і проводити спостереження. Тому більшість розпочатих робіт і посівів була залишена і підтримувалася лише невелика їх площа. Отже, після цього робота малочисельного персоналу в зазначений період звелася лише до виконання однієї теми: Вивчення агротехніки сільськогосподарських культур на осушеному торф'яному ґрунті [4, с. 3].

Пізня весна 1942 р. і довготривале весінне підтоплення осушувальної системи тривало до самого червня. Таке велике запізнення з весняними роботами негативно позначилося на розвитку і врожаї культур в тому числі і лучних трав. До цього необхідно додати, що осінньої оранки не було, а весіння робилася на глибину не більше 18–20 см що було вкрай недостатньо. Частина посівів була зроблена навіть зовсім без оранки, а тільки за допомогою дискування. А неврегульованість водного режиму з відсутністю дренажу і великою кількістю атмосферних опадів довершила повний крах врожаю станційних посівів. В наслідок цього отримали вкрай слабку мінералізацію органічної маси торфу, підвищену забрудненість посівів, ускладнений догляд за культурами та інші супутні проблеми, що в кінцевому результаті призвели до поганого розвитку культур і небаченого зниження врожаю [6, с. 2].

Виконання науково-дослідної роботи в 1942 р. проводили наступні співробітники:

- Д.І. Сергеев – директор станції;
- М.О. Тюленев – керівник сектору осушення від Водного інституту;
- С.А. Паляничко – науковий керівник станції;
- М.М. Малинка – спеціаліст агроном;
- Д.І. Соломко – спеціаліст агрохімік;
- О.І. Сорокопуд – старший технік;

- З.А. Паляничко – молодший технік;

- А.І. Паляничко – метеорологічний спостерігач [6, с. 3].

Весною 1943 р. склад співробітників дещо розширився і вже включав в себе 3-х студентів-практикантів Водного інституту з Києва: Г.О. Ненько, Г.І. Шкаруло, Л.М. Тюріну [7, с. 7].

В 1943 р. станція займалася наступною проблематикою з вивчення: 1) довговічності і врожайності окремих видів лучних трав в чистому вигляді (з 1938 р.); 2) термінів користування і врожайності лучних травосумішей (з 1938 р.); 3) норм висіву тимофіївки лучної на насіння; 4) порівняння силосного і рядкового посіву тимофіївки при посіві її на насіння; 5) доз і термінів внесення мінеральних добрив на врожайність і склад травосуміші; 6) норм висіву насіння лучних трав на врожайність і довговічність лучної травосуміші; 7) внесення мінеральних добрив на врожайність картоплі; 8) результативність застосування мінеральних добрив в залежності від глибини обробку ґрунту; 9) вплив кальцію на врожай і якість цукрового буряка; 10) впливу мідних мінеральних добрив [7, с. 8–58].

З звіту про роботу станції за 1943 р. (рукописний зошит за авторством директора Д.І. Сергєєва) стає відомо, що в тяжких умовах науково-дослідна робота станції в період серпня-вересня в зв'язку з бойовими діями і побутовими труднощами була зведена до однієї мети: вивчення агротехніки сільськогосподарських культур на осушених торф'яних ґрунтах. Установа залишилася без наукового керівника С.А. Паляничка котрого мобілізували в кінці вересня до Червоної Армії і на будівництві військової переправи для плацдарму через р. Дніпро він загинув. Також зі звіту довідуємося про те, що врожай насіння кормових трав і інших культур був дуже низький. В зв'язку з військовими діями (осінній наступ Червоної Армії та звільнення Яготинського району від окупантів) і нестачею робочої сили всі дослідження часто переривалися а деякі і зовсім були припинені. Врожай насіння в 1943 р. був дуже низький [7, с. 31].

У вересні 1943 р. внаслідок артилерійських обстрілів радянської артилерії будівля установи була частково зруйнована. Проведена повторна мобілізація до лав Червоної Армії всіх придатних до служби працівників фактично припинила роботу Супійської болотної дослідної станції до весни 1944 р. Після повернення радянської влади в 1943 р. Д.І. Сергєєв не був репресований і продовжував займати посаду директора станції. Така ж щаслива доля чекала і на професора М.О. Тюленєва (який в 1948 р. став навіть членом-кореспондентом Академії наук УРСР) [7, с. 77].

Як бачимо, хоча робота і планування наукових дослідів в 1941–1943 рр. на Супійській меліоративній болотній станції не були реалізовані в повній мірі в зв'язку з важкими умовами окупації і бойовими діями. Вся робота установи виходила з завдань і замовлень, поставлених перед дослідною станцією окупаційною адміністрацією, щоб в подальшому результати досліджень поставити на службу нової системи господарювання на захоплених територіях.

Незважаючи на безпосередню підпорядкованість німецько-фашистській окупаційній владі, робота станції в зазначений період велася із науково-обґрунтованого вирішення ряду тогочасних потреб сільського господарства: розроблення структури посівних площ, планування сівозмін, систем удобрення, засобів обробітку ґрунту, нових методів захисту рослин від бур'янів, шкідників, хвороб і ін.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. А., Хижняк В. П. Українські науково-дослідні сільськогосподарські заклади в роки Великої Вітчизняної війни. *Історичні записки* : зб. наук. пр. Луганськ : вид-во СХУ ім. В. Даля, 2004. С. 19–25.
2. *Голос Полтавщини*. 1942. 30 серп. [№ 112].
3. Довгоруку Ю. О. Супійська дослідна станція в роки німецько-фашистської окупації. *Яготинські вісті*. 20 лют. 2018. С. 4.
4. Звіт про науково-дослідну роботу проведену Супійською дослідною меліоративною болотною станцією в 1941 році // Бібліотека Панфільської дослідної станції Інституту землеробства НААН. 89 с.
5. *Нове українське слово*. 1942. 2 серп. [№ 177].

6. Отчет о научно-исследовательской работе, проведенной Супойской опытной мелиоративной болотной станцией за 1942 год // Библиотека Панфильської дослідної станції Інституту землеробства НААН. 92 с.

7. Отчет о научно-исследовательской работе, проведенной Супойской опытной мелиоративной болотной станцией за 1943 год // Библиотека Панфильської дослідної станції Інституту землеробства НААН. 78 с.

8. Ткачов О. І., Камінський В. Ф., Штакал М. І., Вергунов В. А. Панфильська дослідна станція ННЦ Інститут землеробства НААН : історія та здобутки (до 75-річчя від дня утворення). Яготин. 2012. 172 с.

9. *Рідна нива (Яготин)*. 1942. 13 серп. [№27].

10. Філіпович Є. О. Хроніки Київського інженерно-меліоративного інституту 1931 року. Рівне, 2013. Т. 2. 219 с.

References

1. Vergunov, V. A. and Khizhnyak V. P. (2004). *Ukrainski naukovo-doslidni silskohospodarski zaklady v roky Velykoi Vitchyznianoї viiny* [Ukrainian Agricultural Research Establishments during the Great Patriotic War]. *Istorychni zapysky* [Historical notes]. Lugansk : Cinderella nats untitled V. Dahl. 19–25. [in Ukrainian].

2. *Holos Poltavshchyny* [Voice of Poltava region]. 1942. 30 Aug. [112]. [in Ukrainian].

3. Dovgoruk, Y. O. (2018). *Supiiska doslidna stantsiia v roky nimetsko-fashystskoi okupatsii* [Supiiska research station during the years of the Nazi occupation]. *Yahotynski visti* [Yagotin news]. 20 Feb. 4. [in Ukrainian].

4. (1941). *Zvit pro naukovo-doslidnu robotu provedenu Supiiskoiu doslidnoiu melioratyvnoiu bolotnoiu stantsiieiu v 1941 rotsi* [Report on the research work carried out by the Supay Research Experimental Reclamation Marine Station in 1941]. *Biblioteka Panfylskoi doslidnoi stantsii Instytutu zemlerobstva NAAN* [Library of the Panfil Research Station of the Institute of Agriculture of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 89. [in Ukrainian].

5. (1942). *Nove ukrainske slovo*. [New Ukrainian word]. 2 Aug. [177]. [in Ukrainian].

6. *Otchet o nauchno-yssledovatel'skoi rabote provedennoi Supoiskoi opitnoi melyoratyvnoi bolotnoi stantsyei za 1942 hod* [Report on scientific research carried out by the Supoyian Experimental Meliorative Marine Station for 1942]. *Biblioteka Panfylskoi doslidnoi stantsii Instytutu zemlerobstva NAAN* [Library of the Panfil Research Station of the Institute of Agriculture of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 92. [in Russian].

7. *Otchet o nauchno-yssledovatel'skoi rabote provedennoi Supoiskoi opitnoi melyoratyvnoi bolotnoi stantsyei za 1943 hod* [Report on the research work carried out by the Sukoyi Experimental Meliorative Marsh Station for 1943]. *Biblioteka Panfylskoi doslidnoi stantsii Instytutu zemlerobstva NAAN* [Library of the Panfil Research Station of the Institute of Agriculture of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 78. [in Russian].

8. Tkachev, O. I., Kaminsky, V. F., Stakal, M. I. and Vergunov, V. A. (2012). *Panfylska doslidna stantsiia NNTs Instytut zemlerobstva NAAN: istoriia ta zdobutky (do 75-richchia vid dnia utvorennia)* [Panfil'sk Research Station of the National Academy of Sciences Institute of Agriculture of the National Academy of Sciences: history and achievements (to the 75th anniversary of the day of formation)]. Yagotin. 172. [in Ukrainian].

9. *Ridna nyva. Yagotin*. [Native field. Yagotin]. 1942. 13 Aug. [27]. [in Ukrainian].

10. Philipovich, Y. O. (2013). *Khroniky Kyivskoho inzhenerno-melioratyvnoho instytutu 1931 roku* [Chronicles of the Kiev Engineering and Melioration Institute of 1931]. Rivne, 2. 219. [in Ukrainian].

Рецензент:

Уткін О.І., д.і.н., проф.

Надійшла до редакції 05.06.2018 р.